



פרשת וַאֲרָא

צִהַר תַּעֲשֶׂה לַתָּקָה – וְאַרְא

אלו עֶשֶׂר מִפְּנֵי שֶׁהֵבִיא הַקֶּב"ה עַל הַמִּצְוִיִּים - מִפְּנֵי עַל שׁוֹם מָה?

פרשתנו פותחת את סדרת עשר המכות ש"הנחית" הקב"ה על מצרים. המובאה שבכותרת, "אלו עֶשֶׂר מִפְּנֵי שֶׁהֵבִיא הַקֶּב"ה עַל הַמִּצְוִיִּים בְּמִצְרַיִם", מוכרת מההגדה של פסח ומקורה במדרשי חז"ל. ויש מקום לשאול בסגנון ההגדה, מִפְּנֵי עַל שׁוֹם מָה? למה כונו התופעות בשם 'מִפְּנֵי'? השמות הניתנים בתורה ל"מִפְּנֵי מִצְוִיִּים" הם: אֹתוֹת, מוֹפְתִים, ו"שִׁפְטִים גְּדֹלִים". בהתייחס לרוב המכות, פעולת ההכאה אינה נזכרת כלל בתורה. האזכור של שם העצם 'מִכָּה', לגבי כלל הַמִּפְּנֵי, מופיע רק מאוחר יותר, בדברי הפלשתים המבוהלים בספר שמואל, "אֹי לָנוּ מִי יִצְיִלְנוּ מִיַּד הָאֱלֹקִים הָאֲדִירִים הָאֵלֶּה, אֵלֶּה הֵם הָאֱלֹקִים הַמְּכִים אֶת מִצְרַיִם בְּכָל מִכָּה". גם בחלק מהמכות, בהן עושה הכתוב שימוש בלשון הַכָּאָה, לא המצרים הם המוכים ישירות. ניתן לראות זאת במכת הדם, בה פותח אהרן, "וַיֵּרָם בְּמִטָּה וַיִּדָּף אֶת הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיָּאֵר" (וכן באחרות). מדוע אם כן מאמצים חז"ל את השם 'מִפְּנֵי' דווקא? מרכיב חשוב בַּמִּפְּנֵי הוא השימוש בַּמִּטָּה. לפני שהקב"ה שולח את משה אל פרעה, הוא מצוה אותו "וְאֵת הַמִּטָּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֵת הָאֹתוֹת". לשם מה נדרש הַמִּטָּה, כאשר מדובר בהכאה סמלית של מים או של עפר? ובמיוחד, כאשר מדובר במכות בהן לא נדרשת כל פעולה של הכאה?

כדי להשיב, עלינו לפתוח צוהר למהותן של התיבות 'מִכָּה' ו'מִטָּה'. מהי מִכָּה? מכה היא הַכָּאָה או הפגיעה כתוצאה ממנה, פצע, איזור חולה בגוף, שבר וכיו"ב. המכה אמורה בדרך כלל להכאיב, לשבור או לגרום נזק לגוף/לעצם המוכה. מחד, מתייחסים חז"ל בשלילה לפעולת ההכאה, עד כדי קביעה ש"המרים יד על חברו נקרא רשע". מאידך, אנו מוצאים בתורה עצמה את עונש המלקות? המכות גורמות לכאב, לתחושה לא נעימה ואף קשה של סבל, הנגרם למוכה. האם יסודה של ההכאה במידה כנגד מידה? ביצר הנקמה הדורש לבוא על סיפוקו ולפגוע במי שנהג שלא כשורה או גרם סבל לאחרים? מהו שורשו הרוחני של הַכָּאָב, ומדוע ניתן לו שם זה? הַכָּאָב מצטייר בעינינו כדבר קשה, שאנו מוכנים לשלם הרבה כדי לחסוך אותו מעצמנו. האם מקורו של הַכָּאָב משורש הרע? ואם כן, מדוע נברא?

ראיתי פעם מודעה הקוראת לתרום בעבור שני ילדים, החולים במחלה "מוזרה" לכאורה, שאינם מסוגלים לחוש תחושות של כאב. הם "מחוסנים" מפני כאב, חשבתי לעצמי, והם עוד צריכים תרומה?! "הלוואי על כל ישראל מחלה כזו!", חשבתי לרגע, אך רק לרגע. כי התחלתי לצייר בעיני רוחי מצבים שונים בהם אנו חשים כאבים, ואילו אותם "מחוסנים", לא! מה קורה למשל, כאשר כדי להישען, אחד מהם מניח את ידו לאחור על תנור גז בוער. הלהבה תשרוף את ידו, אך היד לא תירתע מכאב, ותבער. ומה אם יכניס לפיו תה רותח? הוא עלול לכוות את פיו ואת בני מעיו מבלי להרגיש בכך. הוא עלול לקרוע את שריריו אגב הפעלת מאמץ ממושך או חריג, שמעבר לכוחותיו, או לשבור את עמוד השדרה שלו.

בנקודה זו התחלתי להבין שבמקור, הכאב הוא מעין רמזור, שבא לאותת לנו על צרה המתרגשת לבוא עלינו, אם נמשיך במה שאנו עושים ואם לא ניסוג מהצעד שנקטנו. למעשה, חסד עשה עימנו הקב"ה בכך שברא את הַכָּאָב, המזהיר אותנו מפני חום שורף, קור מקפיא, עצם חד וחותר, לחץ שובר, ועוד. ומדוע חייב האיתות להיות מלווה בַּכָּאָב בלתי נסבל ולא בראיית צבע אדום למשל? בהכירנו את טבענו הנהנתן, אלמלא היה האיתות מלווה בַּכָּאָב, עלולים היינו להתפתות ולהתעכב בהתייחסותנו לאיתות, בשל עיסוק במשהו מהנה אחר. השתהות וְלֹא של שניות, במקום התגובה המיידית הנדרשת במקרה כזה, עלולה לעלות ביוקר, באובדן של יד, של רַאֲיָה או של החיים בכלל.

המילה 'יסורים', המייצגת אף היא סבל גופני, קרויה בשם זה, כי הַיְסוּרִים גורמים לו לאדם לסור מהמצב המסוכן בו הוא מצוי. "מוֹסֵר הכליות" נועד לגרום לאדם לחוש שלא טוב בדרך המסוכנת שבה בחר, העלולה להביא אותו לידי כליה רוחנית חלילה ואף לגרום לו ל"סור מִרְעֵ". הקב"ה ברא את האדם, בשונה מהבהמות והחיות למשל, בכך שהעובר האנושי תלוי תלות יתירה בהוריו לפרק זמן ארוך, למשך שנים בהן הם אמורים לזון אותו, לגדלו, לחנכו ולהורות לו את דרך החיים. חלק מהחינוך בנוי על "עֲשֵׂה טוב", אך קיים תמיד חלק קשה יותר, של ה"סור מִרְעֵ", המתבקש כאשר הבן סר מן הדרך ובחר להתנסות בדרכים מסוכנות. על מצב כזה אומר שלמה המלך, "חֹשֶׁךְ שִׁבְטוֹ שׁוֹנֵא בְּנֹו". למרות שהאב אינו רוצה להכאיב לבנו, הרי שכדי למנוע בַּכָּאָב גדול יותר בעתיד, עד כדי אובדן הבן חלילה, הוא חש חובה פנימית "להכאיב" לו, כדי להנחותו לכוון המתאים. דוד המלך משבח את הקב"ה באמרו "כִּרְחֵם אָב עַל בְּנָיִם רַחֵם ה' עַל יְרֵאָיו". והרי האם "רחמנית" יותר, לכאורה? אלא שרחמים אמיתיים מחייבים, במקרים חריגים, הנהגה תקיפה יותר שעל האב להפגין כלפי בנו, הנהגה הכואבת כרגע לשניהם, אך תתגלה בעתיד כצודקת.

הקב"ה מגלה לעם ישראל, "כִּי כֹאֲשֶׁר יִיסַר אִישׁ אֶת בְּנוֹ ה' אֱלֹקִיךָ מִיִּסְרֶךָ". כל עניינם של הייסורים הוא לטובתו של הבן, והַכָּאָב אמור להזכיר לנו את אבינו שבשמים, שִׁכָּאָב רחמן מאותת לנו לסור מדרך הרע ולעלות על דרך המלך. ואכן, ביהדות אין ענישה לשם ענישה, ולכן גם לא קיים בה עונש של מאסר למשל. העונשים אם ניתנים, נועדו לצורך תיקונו של הנענש. שורשה של המילה 'מִכָּה' הוא נִכְהָה. עניינו של שורש זה הוא בהחסרה, פעולה האמורה להחסיר מהאדם או מהעצם המוכה. לדוגמא, ניכוי מס - החסרתו מהשכר, או הכאת אדם ח"ו, המחסירה מכבודו, מבריאותו, ומכושר תפקודו של המוכה. גם ה'נכה' קרוי בשם זה, מכיוון שיש חיסרון באיבריו, או בכישוריו, לעומת אדם רגיל. חלק ניכר מהנכים הפכו להיות מוגבלים בשל מִכָּה קשה שספגו בעקבות תאונה או פעולה אלימה שנגקטה נגדם.

האם כל המכות נועדו להכאיב? לכאורה, מכות הניתנות באמצעות מטה, נועדו להכאיב או לשבור. האם כל מכה, ובמיוחד זו הנעשית באמצעות מטה, היא בהכרח שלילית? מחיי היומיום אנו מכירים את חיבוט השטיחים כדי לאבק אותם למשל. מסיק הזיתים, נעשה במקומות רבים, גם כיום, באמצעות הכאה במקל על גבי הענפים. בספר שופטים אנו מוצאים שפעולת הדייש נעשתה גם באמצעות מקל "וַגְדָּעוֹן בְּנֹו חֲבֵט חֲטִים בְּגַת". הנביא ישעיהו מביא כמשל לרמות השונות הנדרשות לצורך תיקון, את סוגי הדרשים להפרדת הזירעונים מהגבעולים, "כִּי בַמָּטָה יִחַבֵּט קֶצֶחַ וְכַמֵּן בְּשֶׁבֶט". בכמון העדין, די בהכאה באמצעות ענפים רכים, מה שאין כן בקֶצֶחַ הגס יותר, הדורש בהתאם, מטה כבד וקשיח יותר.

ומה לכל זאת ולמפנות מצרים? בליל הסדר אנו קוראים בהגדה קטע הלקוח מפרשת כי-תבוא, "וַיִּרְעוּ אֶתְנֹו הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה". ומדוע עושה הכתוב שימוש בלשון "וַיִּרְעוּ אֶתְנֹו", במקום "וַיִּרְעוּ לְנוּ", כפי שנכון היה לכתוב לכאורה? ומוסבר על דרך חסידות, שהנזק הגדול ביותר שגרמו לנו המצרים, הוא בכך שהפכו אותנו לרָעִים כמותם. הם השתדלו יותר לשבור את רוחם של בני ישראל, להקטין ולקצר אותה, קָצַר רוּחַ, מאשר לשעבד את גופם. ניתן לראות שבני ישראל לא סבלו במצרים ממחסור במצרכים גשמיים. הדברים מגיעים עד כדי כך שמדי פעם במדבר, הם מתגעגעים ל"סיר הבשר" המצרי, "וַיֹּאמְרוּ מִי יֵאָכְלֵנוּ בְּשֶׂר; וְזָכְרָנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בַּמִּצְרַיִם חֲנָם אֶת הַקִּשְׁאִים וְאֶת הָאֲבִטְחִים וְאֶת הַחֲצִיר וְאֶת הַבְּצִלִּים וְאֶת הַשּׁוּמִים". הדרך בה החלו המצרים לפעול, היתה בהצגתם את עצמם כידידים של בני ישראל. "וַיִּרְעוּ אֶתְנֹו", הפכו אותנו לרָעִים שלהם כביכול, והיטו את ליבנו לעבוד את אליליהם, שזה העינוי הגדול ביותר לנשמה, "וַיַּעֲנוּנוּ". כך קיבלנו עלינו עול עבודה זרה, וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה, שאין לך עונש קשה מזה לנשמה.

בהפטרת השבת שעברה רומז הנביא ישעיהו, שבני יעקב "נזרעו" במצרים, כדי להוליד מהם את עם ישראל, "הַבָּאִים יִשְׂרָאֵל יַעֲקֹב יִצְיָן וַפְּרַח יִשְׂרָאֵל". הנביא ירמיהו ממשיך וממשיל את עם ישראל לתבואה, "קִדְשׁ יִשְׂרָאֵל לַה' רֵאשִׁית תְּבוּאָתָהּ". החיטה בשלה כבר ואף נקצרה, אלא שיש לנו כאן תערובת של בר ותבן. הקב"ה רוצה שעם ישראל יגיע להר סיני כשהוא מוכן לקבל את התורה ולהתחבר אליה, אך בני ישראל קשורים עדיין למוץ ולתבן שספחו לעצמם, לאלוהי הניכר של מצרים. הזרעים היקרים מחוברים לקש החומרי הריקן. עבודת הפרך של בני ישראל במצרים היתה ללבון לבנים, "לבנות" את אישיותם משני חומרי גלם: מחומר (חמר) המייצג את הנהנתנות החומרית המצרית, ומקש – חלופה "רוחנית" נפוחה שאין בה ממש, "כַּמֵּץ אֲשֶׁר תִּדְפְּנוּ רוּחַ". תהליך הניתוק מההבל המצרי חייב להיעשות בצורה יסודית, על דרך שלובה של ההגיון והרגש. צריך לרועע (לשבור) את קשר הרעות מחד, וגם את תחושת השייכות של "העבד" לאדונו. עם ישראל צריך להגיע למצב בו הוא לא יראה כל זיקה או סיבה לקשר בינו ובין המצרים.

לכן בכל אחת מעשר המכות מקפיד הקב"ה על אפליה פלאית, הבדלה ברורה וניכרת בין מצרים, שהמכה פוגעת בהם, ובין ישראל שאינם בגדר מצרים. במכת הדם מוכה היאור, אלוהי מצרים, מקור השפע החומרי ומימיו הופכים לדם. אך כאשר היהודי דולה לעצמו מן היאור, הופך הדם למים בידיו. הוא לא קורץ מאותו החומר, ואין לו חלק באלוהי מצרים. אפילו הצפרדע יודעת לזהות "מיהו יהודי" ואינה מתקרבת אליו. אך כשמדובר במצרי, היא אינה מסתפקת בנוכחות ברחובות, אלא עולה ונכנסת אל תוך ביתו לפני ולפנים, למטבח, אל תוך הבצק, לתנור הלוהט, ואף אל תוך קיבתו (דרך הפה כאשר זה נפתח). המקומות "החמים", אליהם נכנסת הצפרדע, כפי שמסביר הרבי מליובאוויטש, מייצגים את ההתלהבות היתירה של המצרים, מתענוגות העולם הזה, מה שאין לו מקום לגבי בני ישראל. במכות הדבר והערוב ניכרת האפליה המתקיימת אפילו בין בהמותיהם של בני ישראל לבין אלה השייכות למצרים. אפילו החידקים והחיות הטורפות מזהים את "ריח" הפנימיות הרוחנית, והנשמה היהודית כמו מטביעה את חותמה גם ברכושו ובמקנהו. אפליה זו באה לידי ביטוי מיוחד במכת החושך, בה ניכר העיוורון הרוחני המצרי, "וַיִּמַשׁ חֹשֶׁךְ", המלמד על החוש "החזק" במיוחד אצל המצרים, חוש המישוש הבשרני, לעומת "וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אֹזֶר", ההארה רוחנית הצפונה בו.

ומדוע נדרש המִטָּה? שורש המילה מִטָּה הוא נ.ט.ה, ואז ניתן להתייחס אל המילה מִטָּה כאל פועל, מלשון להטות. כדי לדוש ולפרק את הקשר בין ישראל ומצרים נדרש מִטָּה, שאמור גם להטות את ליבם ודעתם של בני ישראל, מהבלי מצרים לכיוון אביהם שבשמים, ליציאה מן המיצר המצרי אל המרחב הרוחני. המִטָּה אינו סתם מקל, אלא מקל מעוצב עם סמל מזהה מיוחד לבעליו. המטה שימש בעיקר כסמל לשררה, של המנהיג המִטָּה את הציבור שאחריו, אל הכיוון הנכון. אנו רואים זאת אצל תמר הדורשת כעירבון מיהודה את "חַתְמָךְ וּפְתִילֶךָ וּמִטָּד", וגם בכך שנשיאי השבטים קרויים בתורה גם "רָאשֵׁי הַמִּטּוֹת". במכה האחרונה, מכת בכורות, בא המִטָּה לידי ביטוי מיוחד. העם המצרי הרשה לעצמו, להשתלט על עם ישראל ולשים עצמו אדון עליהם. הוא לקח לעצמו את ההנהגה ואת הבכורה בהנהגת העולם עד כדי כך שפרעה רואה בעצמו אלוקים וטוען "לִי יֵאָרִי וְאֲנִי עֲשִׂיתִנִּי". לכן הקב"ה בורר באמצעות המִטָּה את הבר (=בן), מהתבן (מצרים) ושולח אליו מסר חד וברור "בְּנֵי בְכָרֵי יִשְׂרָאֵל". בסרבו להכיר בכך, הקב"ה הורג כל בכור בארץ מצרים ומעביר את המִטָּה, את ההנהגה הרוחנית בעולם לבנו בכורו, לעם ישראל "וְאֵתֶם תִּהְיוּ לִי מִמְלַכְתַּת כְּהֲנִים וְגוֹי קְדוֹשׁ".

דבר חסידות

"אֲשֶׁרִי הָעַם שְׂכָכָה לוֹ אֲשֶׁרִי הָעַם שְׂהָ אֶלְקִינוּ" - מפרש הרבי הרי"צ: "שככה" בגימטריא "משה" (345) – אשרי העם שיש לו "משה", והכוונה היא ל"משה רבינו" שבכל דור, הלא הוא נשיא הדור.

שבת שלום ומבורך

ח / ח / ח / ח

אם ברצונך לקבל את הגיליון ישירות למייל או במסרון, אנא פנה אל ghananv@gmail.com או לטלפון 052-569-9691.